

ANADOLU TORTONİYENİNDE YENİ BİR ALLOPTOX (LAGOMORPHA, MAMMALIA) TÜRÜ

Engin ÜNAY ve Şevket ŞEN

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara

ÖZET. — Ankara ilinin Kalecik ilçesine bağlı Çandır bucağı dolaylarında, Tortoniyen yaşlı bir fosilli seviyenin zengin faunası arasında *Alloptox* cinsine ait yeni bir türe rastlandı. Bugüne dek yalnızca Moğolistan'da bilinen bu cinsin Anadolu'daki yeni türüne *Alloptox anatoliensis* adı verildi.

GİRİŞ

Türk-Alman araştırma grubu tarafından 1968 yılında bulunan Çandır fosil yatakları Ankara-Çankırı yolunun 96 ncı kilometresinde, Çandır bucağı sınırları içerisindeki Hırsızderesi bölgesindedir.

Bu bölgede Türk-Alman araştırma grubunun başlatmış olduğu kazıları, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Omurgalı Ekibi 1973 yılı sonuna kadar sürdürdü.¹ Bölgede iki fosilli seviye saptanmıştır. Aşağıda tanıtımı yapılacak olan numuneler üst seviye olan B lokalitesinden toplanmıştır.

Fosil yatak, yeşilimsi gri renkte olup, kil, az miktarda kalker ve kum kapsamaktadır.

İlk araştırmaların sonucu olarak bir ön rapor basılmışsa da (Sickenberg & Tobien, 1971), bugüne dek faunanın ya da fauna elemanlarının hiç bir ayrıntılı incelenmesi yayımlanmamıştır. Bu fauna elemanlarının büyük bir kısmını İ. Tekkaya incelemektedir.

Numunelerimiz *Anchitherium anrelianense*, *Amphicyon majör*, *Listriodon splendens*, *Micromeryx flourensianus* ve *Hypsodontus* sp. gibi tipik Miyosen temsilcileri ile birlikte bulunmuştur. Sickenberg ve Tobien (1971) bu fauna arasında *Prolagus oeningensis*'in de bulunduğunu belirtir. Ancak, elimizdeki numuneler içinde bu türe rastlanamamıştır.

Yapılan stratigrafik gözlemler, pollen analizleri ve faunanın incelenmesi, bu seviyenin Tortoniyen yaşta olduğunu ortaya koymuştur.

ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ

Lagomorpha takımı üzerine yapılan bütün araştırmalarda alt P₃ ün özellikleri esas alınır. Bu fosillerin sınıflandırılması için de P₃ üzerinde görülen özellikler en önemli kaynak olarak ele alındı.

Dişlerin çiğneme yüzeyi özelliklerinin anlatımı için Dawson'ın da (1961) kullandığı adlandırma sistemi uygulandı.

Diş ölçüleri mikrometrelili binokülerde alındı ve milimetre olarak gösterildi.

¹ 1973 yılı çalışmaları «Ankara-Kalecik-Çandır ve Çankırı Bölgelerinin Karasal Neojenin Biyostratigrafik Etüdü» adlı proje kapsamındadır.

Cins: *Alloptox* DAWSON, 1961

1930 yılında Amerikan araştırma grubu İç Moğolistan'ın İrdin Manha yakınında, Geç Tersiyer yaştaki Tung Gur formasyonunda çalışmalar yaptı. Dawson, toplanmış fosil kalıntılar arasından Lagomorpha takımının Ochotonidae ailesine ait iki yeni cinsi tanımladı: *Alloptox* ve *Bellatona*. Bunlardan birincisi daha önce Young (1932) tarafından «*Ochotona*» *gobiensis* olarak tanıtılmıştı. Bundan sonra *Alloptox* cinsinin başka bir fosil yatağında bulunduğunu gösteren bir yayına rastlanmadı. Yani, bu cins tek bir türle bilinmekteydi. Ancak, Türk-Alman araştırma grubunun 1969 yılında Çandır ve Anadolu'nun birçok fosil yatağında yaptığı kazılar sonucu yayımladığı ön raporda (Sickenberg & Tobien, 1971) *Alloptox*'un Anadolu'da da varlığı saptandı ve bu cinsin Çandır dışında iki fosil yatağında (Muğla-Milâs-Sarıçay, Kütahya-Dumlupınar) daha ele geçtiği belirtildi.

Ochotonidae ailesi içinde bugüne dek alt aile ayırımına gidilmemiştir (Simpson, 1945; Dawson, 1961; Tobien, 1963)

Alloptox anatoliensis n. sp.

Holotip.— AKÇ. 1. Sol alt çene parçası, P_3 - M_0 *in situ*.

Paratip.— AKÇ. 2. Sol alt çene parçası, P_3 - M_2 *in situ*.

AKÇ. 3. Sağ alt çene parçası, P_3 - M_3 *in situ*.

AKÇ. 4. Sol alt çene parçası, P_3 - M_2 *in situ*.

AKÇ. 5. Sağ alt çene parçası, P_4 - M_3 *in situ*.

AKÇ. 6. Sol üst çene parçası, P^3 - M^2 *in situ*.

AKÇ. 7. Sağ üst çene parçası, P^3 - M^2 *in situ*.

AKÇ. 8. Sol üst çene parçası, P^4 - M^2 *in situ*.

AKÇ. 9. Sağ alt çene parçası, P_3 - P_4 *in situ*.

AKÇ. 10. Sol alt çene parçası, P_3 - P_4 *in situ*.

Tip lokalite.— Ankara-Kalecik-Çandır-Hırsızderesi üst seviye.

Yaş.— Tortoniyen (s.s.).

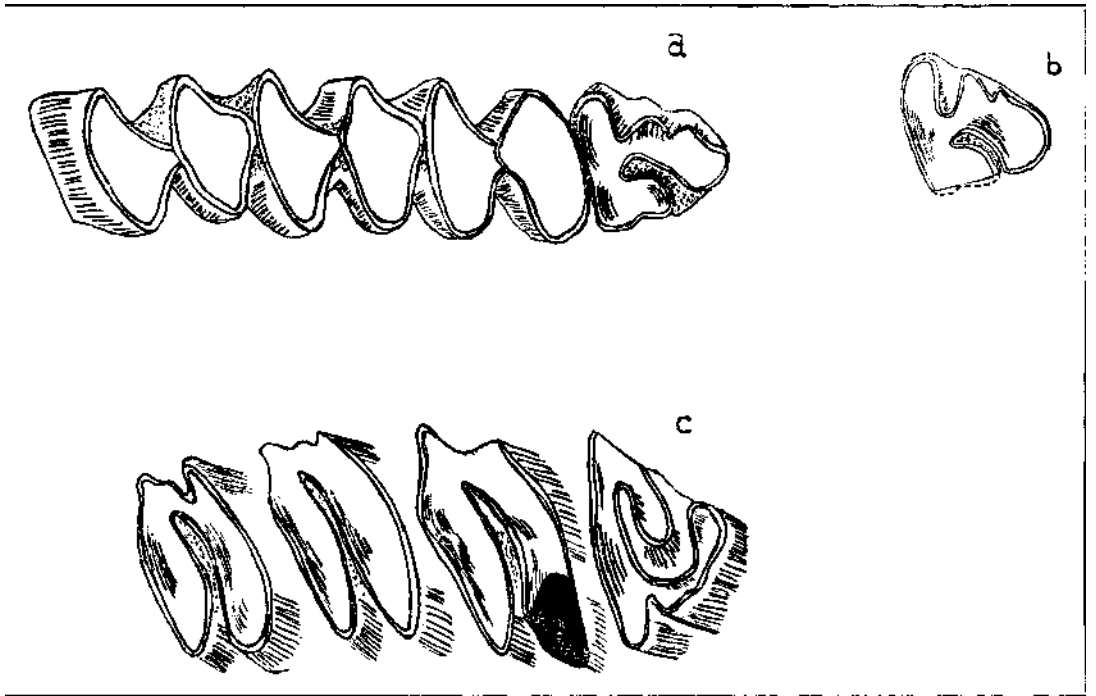
Derivatio nominis.— Anadolu'da saptandığından dolayı bu ad verilmiştir.

Diagnose.— Alt P_3 üçgen yapıdadır. Trigonid masif olup, iç yüzü yuvarlak, dış yüzü hafifçe içbükeydir. Dış yüzdeki ön sillon dar ve derindir. İç yüzdeki tek sillon çok gelişmiştir ve arka dış doğrultuda talonidin ortasına kadar ilerler. Talonidin dış kolunu diğerlerine bakarak daha yüksektir. İç yüzde bulunan kolon ise, arkaya ve özellikle öne doğru çok iyi gelişmiştir. Talonidin iç yüzü içbükeydir.

P_4 , M_1 ve M_2 de yeni bir özellik yoktur.

M_3 , M_2 ye bakan yüzü daha köşeli olmakla beraber silindriktir ve bu dişe doğru fazlaca yatıktır.

Elimizdeki numuneler arasında üst P^2 yoktur. Diğer üst premoler ve molerlerin taç yapıları Dawson tarafından tanıtılmış *Alloptox gobiensis*'inkilerle pek farklılık göstermez.

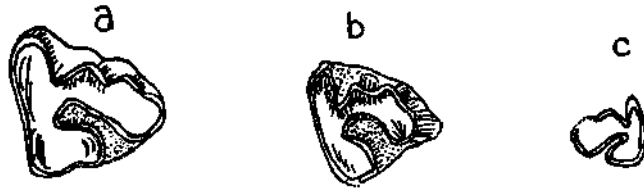
Şek. 1 - *Alloptox anatoliensis* n. sp. : a - sol P₃-M₂, holotip, AKÇ. 1,×10; b - sol P₃, paratip, AKÇ. 4,×10; c - sağ P³-M², paratip, AKÇ. 6,×10.

KARŞILAŞTIRMA VE FARKLAR

Alloptox cinsi daha önce *Ochotona* içinde dikkate alınmışsa da, Dawson (1961) bu cinsin *Ochotona*'dan farklı olduğunu açıkça belirlemiştir.

Eski dünyada yaşamış olan bütün Ochotonidae'lerde alt P₃ ün trigonid ve talonidinin gelişim oranı değişiktir; bu iki alanın sillon ve kolonlarının sayısı ve yapıları da *Alloptox*'z benzemez.

İlk kez Young (1932) Tung Gur Geç Tersiyer fosil yataklarından toplanılmış materyeli «*Ochotona*» *gobiensis* adı altında yeni bir tür olarak tanımladı. Şekillerini verdiği bu numunelerde, dış birinci sillon Çandır numunelerinkinden daha geniş ve kısadır. Çandır numunelerinin alt P₃ lerinin şekli üçgene daha yakındır.

Şek. 2 - *Alloptox* türlerinde alt P₃ lerin karşılaştırılması:
a - *A. anatoliensis* n. sp. Holotip, AKÇ. 1, × 10; b - *A. gobiensis*, × 7.2 (Dawson, 1961); c - *O. gobiensis*, × 5 (Young, 1932).

ANADOLU TORTONİYENİNDE YENİ BİR ALLOPTOX TÜRÜ

Tablo - 1

Alloptox türlerinin üst çene diş ölçüleri

	<i>A. anatoliensis</i> n. sp.			<i>A. gobiensis</i>	<i>O. gobiensis</i>
	AKÇ. 6	AKÇ. 7	AKÇ. 8	A.M.N.H. no. 26244	(Young, 1932)
P ² Uzunluk	—	—	—	1.0	—
Genişlik	—	—	—	1.8	—
P ³ Uzunluk	1.7	1.8	—	2.4	—
Genişlik	2.8	3.2	—	4.2	—
P ⁴ Uzunluk	1.7	1.8	1.7	2.3	—
Trig. genişlik	3.0	3.3	—	—	—
Tal. genişlik	2.8	3.1	3.1	4.2	—
M ¹ Uzunluk	1.7	1.8	1.6	2.3	—
Trig. genişlik	2.2	3.0	—	3.8	3.0
Tal. genişlik	2.4	3.0	—	3.7	—
M ² Uzunluk	1.5	1.6	1.5	2.3	—
Trig. genişlik	—	2.8	2.6	—	—
Tal. genişlik	—	2.5	—	—	—
P ³ -M ² Uzunluk	7.0	8.3	—	10.9	—

Dawson'ın «*Ochotona*» *gobiensis*'e yaklaştırıp, bu türü de içine alarak tesis ettiği ve 1961 yılında yayımladığı şekillerde görülen alt P₃ te bizim numunelerimizden farklıdır; ön diş sillon daha az derin, trigonidin ön yüzü köşeli ve iç sillon geniş ve kısadır. Talonid gelişmemiştir. Ayrıca, *Alloptox gobiensis*'e, oranla Çandır numunelerinin boyutlarının çok daha küçük ölçüde olduğunu belirtmek gerekir.

Bütün bu özellik ve farklılıklar Çandır numunelerinin yeni bir türü temsil ettiklerini ortaya koyar.

Tablo - 2

Alloptox türlerinin alt çene diş ölçüleri

	<i>Alloptox anatoliensis</i> n. sp.							<i>A. gobiensis</i>	<i>O. gobiensis</i>
	AKÇ. 1	AKÇ. 2	AKÇ. 3	AKÇ. 4	AKÇ. 5	AKÇ. 9	AKÇ. 10	A.M.N.H. no. 26759	(Young, 1932)
P ₃ Uzunluk	2.0	—	1.5	1.9	—	1.8	1.8	2.0	—
Genişlik	2.0	—	1.3	1.8	—	1.8	1.7	1.6	—
P ₄ Uzunluk	1.7	1.7	1.4	1.8	1.7	1.8	1.8	2.3	—
Trig. genişlik	1.8	1.7	1.6	1.9	1.5	1.9	1.7	—	—
Tal. genişlik	1.9	1.8	1.6	1.8	1.7	2.0	1.8	2.5	—
M ₁ Uzunluk	2.0	1.8	1.6	1.8	1.8	—	—	2.4	—
Trig. genişlik	1.9	1.8	1.7	1.8	1.7	—	—	2.4	—
Tal. genişlik	2.0	1.9	1.7	1.9	1.9	—	—	2.4	—
M ₂ Uzunluk	2.0	1.8	1.6	1.9	1.8	—	—	—	—
Trig. genişlik	1.9	1.8	1.7	1.8	1.7	—	—	—	—
Tal. genişlik	2.0	1.8	1.7	1.9	1.8	—	—	—	—
M ₃ Uzunluk	—	0.7	0.6	—	0.8	—	—	—	—
Genişlik	—	1.1	0.9	—	1.2	—	—	—	—
P ₃ - M ₃ uzunluğu	—	—	7.9	—	—	—	—	—	10.5
P ₃ - M ₂ uzunluğu	8.3	—	—	8.0	—	—	—	—	—
P ₃ - P ₄ uzunluğu	—	—	—	—	—	3.4	3.3	4.6	4.5
P ₄ - M ₃ uzunluğu	—	6.2	—	—	6.5	—	—	—	—

SONUÇ

Alloptox cinsi bugüne dek yalnızca bir bölgede. Geç Miyosen çağda yaşamış olarak bilinirdi. Bu yeni buluntu ile *Alloptox'un* Anadolu'da daha erken bir seviyede bulunduğu anlaşıldı ve ayrıca bu cinsin yalnızca Uzak Doğu'da değil, Asya'nın diğer bölgelerinde de var olabileceği gösterildi.

Alloptox'un Anadolu'da daha yaşlı bir seviyede bulunması, batıdan doğuya göç etmiş olabileceğini düşündürür. Bu sorun gelecekte yapılacak araştırmalarla daha açık olarak belirlenebilecektir.

Çandır fauna temsilcileri çoğunlukla step, kısmen de savan özellikleri gösterirler. Bovidae'lerin yaygın oluşu, bölgede Tortoniyen çağda step ikliminin hüküm sürdüğünü açıklar. *Alloptox anatoliensis'in* bulunuşu da bu kanyı destekler.

Yayına verildiği tarih, 23 temmuz 1974

BİBLİYOGRAFYA

- DAWSON, M.R. (1961): On two Ochotonids (Mammalia, Lagomorpha) from the later Tertiary of Inner Mongolia. *Amer. Mus. Novit.*, no. 2061, 15 p., 7 fig., New York.
- SICKENBERG, O. & TOBIEN, H. (1971): New Neogene and Lower Quaternary vertebrate faunas in Turkey. *NewsL Stratigr.*, 1, 3, pp. 51-61, 1 fig., Leiden.
- SIMPSON, G.G. (1945): The principles of classification and a classification of Mammals. *Amer. Mus. Nat. Hist.*, vol. 85, pp. 1-350, New York.
- TOBIEN, H. (1963): Zur Gebiss-Entwicklung tertiärer Lagomorphen (Mamm.) Europas. *Notizbl. hess. L.-Amt Bodenforsch.*, 91, pp. 16-35, 14 fig., Wiesbaden.
- YOUNG, C.C. (1932): On a new Ochotonid from North Suiyuan. *Bull. Geol. Soc. China*, vol. 11, pp. 255-258, 1 fig., Peking.

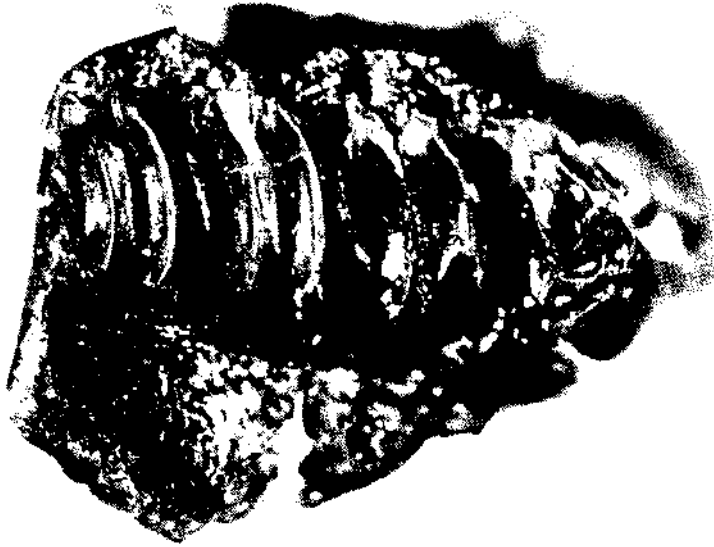
Şek. 1 — *Alloptox anatoliensis* n. sp. Alt dişler, P₃-M₂ sol, Holotip, AKÇ. 1×10.

Şek. 2 — *A. anatoliensis* n. sp. Alt dişler, P₃-M₂ sol. Paratip, AKÇ. 4×10.

Şek. 3 — *A. anatoliensis* n. sp. Alt dişler P₄ - M₃ sağ. Paratip, AKÇ. 2×10.

Şek. 4 — *A. anatoliensis* n. sp. Üst dişler, P₃ - M₂ sağ. Paratip, AKÇ. 6×10.